

séges kimutatnom, hogy *rednk* néz az, miszerint nyelvünk alkotása és beltörténete, az összehasonlító nyelvészet segédelmével is, felderíthessék; hogy a magyar nép fejlődése és működése, államintézményeiben, világéletében, az irodalomban, művészetben és tudományban teljes világosságra tétessék; hogy a bölcsészeti és széptan művelése által egyfelől a nemzeti tudomány alaposságát, másfelől a nemzeti költészet és művészet nemesítését előmozdítsuk; s végre, hogy a hazának minden irányban, föld- és hely-, néprajzi és régészeti, természettani és terményrajzi tekintetben teljes ismertetésére törekedjünk... Ez a kör az, melyet a magyar tudományosságunk nemzetünk sajnátságos és kedvezőtlen helyzete kimér.”

*

„Um der Sauberkeit der wissenschaftlichen Forschung willen.“

A közelmúltban az a megtiszteltetés ért, hogy Fr. Altheim új könyvében nyomatékosan felhívta rám olvasói figyelmét. A teljesség kedvéért hadd idézzem reám vonatkozó szavait: *„Zu dem Aufsatz von A. Szabó Rhein. Mus. 87 160 ff. ist um der Sauberkeit der wissenschaftlichen Forschung willen folgende Feststellung vonnöten. Der Verfasser hat eine Lösung des Problems gegeben, die von mir stammt, und die er von mir gehört hat. Er hat die genügende Kennzeichnung dieses Sachverhaltes unterlassen und den Aufsatz unter Bruch einer eingegangenen Verabredung veröffentlicht. (Italien und Rom S 242 A 66.)*

Minthogy az EPHK olvasói valószínűleg éppúgy szívükön viselik a tudományos kutatás tisztaságának érdekeit, mint Altheim maga, szük-ségesnek tartom, hogy a kiváló német tudós tömör, pár soros rezüméjét néhány további adattal egészítsem ki.

Altheim megjegyzése az 1938 tavaszán megjelent, nem egészen kilenc oldal terjedelmű, *Roma quadrata* c. cikkemre vonatkozik. Mielőtt e dolgozatot a Rheinisches Museum szerkesztőjének elküldtem volna, 1935 ben több ízben hallgattam Altheim magántanári előadásait a frankfurti egyetemen. Különös szerencsémnek tartottam, hogy személyesen is megismerkedhettem vele, és így még több alkalmam nyílt arra, hogy tőle tanuljak. Ma is hálásan gondolok arra, hogy Altheim jóakarata ebben az időben nem ismert határt, és mindig készségesen támogatott. Egy alkalommal abban a kitüntetésben is részesített, hogy egyik dolgozatomat saját munkájával egyesítve adta közre. Így került nevem, mint társszerzőé, Altheim mellé (*Die Welt als Geschichte* 1936). Munkaközösség alakult ki tehát közöttünk, amelynek mindketten aktív részesei voltunk. Ebben az időben beszélgettem Altheimmal a *Roma quadrata*-problémáról is. E beszélgetések valóban gondolatébresztő hatással voltak rám. Nem felejtettem el ezt akkor sem, amikor három év múlva dolgozatomat publikáltam. Ezért utaltam dolgozatom végén arra, hogy: *„Für mehrere freundliche Hinweise ist der Verfasser Herrn Prof. Fr. Altheim in Halle zu Danke verpflichtet.“* Így fogalmaztam köszönetem, mert a dolgozat megjelenésekor már magam sem tudtam volna pontosan megjelölni, melyek is hát azok az utalások, amelyeket Altheimtől kaptam. Annál nagyobb volt megdöbbenésem, amikor a dolgozat kinyomtatott példányát Altheimnek elküldve, válaszul levelet kaptam tőle, amelyben kifejti, hogy köszönő soraimmal nincs megelégedve, mert felfogása szerint a kérdés megoldása, a „Lösung“ az, ami tőle származik, és ezt kellett volna kifejezésre juttatnom. Érthetetlennek találtam, hogy Altheim ezt a felfogását csak a dolgozat kinyomtatása után hozta tudomásomra, hiszen megtehetné volna előbb is. A dolgozat kéziratának másolatát ugyanis elküldtem neki betekintés végett még a kinyomtatás előtt.

A dolgozatnak e formában való megjelenéséről Altheim hetekkel előre tudott, mint ezt régebbi keletű levelei is igazolják. Aztán meg pár héttel a megjelenés előtt közvetve maga Altheim is elismerte, hogy a probléma megoldása döntő részben mégis csak tőlem származik. Hiszen hozzám utasította egyik berlini tanítványát, *Werner Müllert*, a később megjelent „*Kreis und Kreuz*” szerzőjét, kérjen tőlem útbaigazítást a *Roma quadrata*-kérdésre vonatkozólag. Müller, akivel személyesen még nem volt alkalmam megismerkedni, összesen négy levelet intézett hozzám ebben az ügyben. Ezekből világosan megállapítható, mi volt *akkor* Altheim felfogása idevágó részletmunkámról.

De mindezzel első megdöbbenésemben nem törődtem. Kétségbe ejtett, hogy Altheimet, akit tiszteltem és akinek a közöttünk fennálló kapcsolat alapján tanítványi hálával is tartoztam, akaratlanul is megsértettem. Magamra vállaltam tehát a hibát *teljes egészében* és megírtam Altheimnek, hajlandó vagyok legközelebb megjelenő dolgozatomban „*helyreigazító nyilatkozatot*” tenni. Átengedem neki az egész „*Lösung*”-ot, csak arra kérem, legyen szíves fogalmazza meg számomra a kívánt nyilatkozat szövegét, nehogy félreértés legyen megint belőle. Altheim erre a levelcme még csak nem is válaszolt. E helyett inkább kísérletet tett arra, hogy többek között a frankfurti egyetemen akkoriban folyamatban levő habilitáltatásomat — szerencsére sikertelenül — megakadályozza. Magatartását máig sem tudom megmagyarázni. Rezig-náltan bele kellett nyugodnom abba, hogy Altheim ismeretlen okokból arra is képes, hogy boldogulásom ellen törjön.

Azután két évig csend volt. 1940 nyarán, amikor a debreceni egyetem bölcsészeti karán a megürült klasszika-filológiai tanszékre pályáztam, Altheim a messze Németországból ismét jelentkezett, hogy csctleges boldogulásomat megakadályozni próbálja. Levelt írt Kerényi Károlyhoz és e látszólagos magánlevélben kísérlete meg erkölesi, tudományos és egyben szociális kivégzésemet. Legjobb lesz, ha kommentár nélkül ebből is idézek részleteket:

Lieber Károly,

ich schreibe Dir in einer Angelegenheit, die mein schmerzliches Erstaunen hervorgerufen hat. Es handelt sich um Herrn Dr. A. Szabo. Wie ich aus einwandfreier Quelle höre, soll er an erster Stelle für den Lehrstuhl der klassischen Philologie in Debrecen genannt sein.

A következőkben ismerteti Altheim a *Roma quadrata*-cikk keletkezésére vonatkozó elméletet. Ez a rész tartalmilag úgy nagyjából egyezik azzal a „*megállapítással*”, amit a most megjelent *Italien und Rom* c. kötetből idéztem. Majd tiltakozik az ellen, hogy a történetek után a *Roma quadrata* szerzője egyetemi tanszéket kaphasson. Utána így folytatja:

Du bist hiermit ermächtigt, diesen Brief (gegebenenfalls mit Deinen Erläuterungen) allen Stellen zuzuleiten, die über die Ernennung des Herrn Szabo zu verfügen haben.¹ Ich selbst bin, sollte ich nach Ungarn kommen, zu jeder Erklärung, gegebenenfalls einer eidesstatt-

¹ Úgy látszik, e felhatalmazás alapján került Altheim levele most már hivatalos iratként az illetékes fórumok elé. A jelen alkalommal tudományos becsületem védelmezése céljából való felhasználására illetékes egyetemi hatóságomtól engedélyt nyertem.

lichen bereit. Ich hoffe, man legt Wert auf das Urteil des Mannes, der nach Kräften die Verbindung mit ungarischer Wissenschaft erstrebt hat (Mitarbeit an „Egyetemes Történet“, „Pannonia“, „Sziget“ usw.).

Sollte Herr Szabó die Professur erhalten, ohne dass ich gehört würde, so sehe ich mich zum folgenden Schritt gezwungen. An sichtbarer Stelle, nämlich in der Vorrede meiner Röm. Gesch. I. werde ich die Gedanken als die meinen in Anspruch nehmen, die Herr Szabó sich angeeignet hat. Ich werde mein Erstaunen darüber ausdrücken, dass ein Mann, der wider eigenes Wissen diese Gedanken als die seinen ausgegeben hat und dazu die Gastfreundschaft einer deutschen Universität und einer deutschen Zeitschrift missbrauchte, in Debrecen eine Professur erhalten konnte.

Az utóbbi fenyegetést Altheim, úgy látszik, nagyon súlyosnak tartotta, mert a levél vége felé még egyszer visszatért rá:

Welche Wirkung der Hinweis auf Herrn Szabó an derart sichtbarer Stelle haben muss, brauche ich nicht zu sagen. Ich vertraue auch fest darauf, dass die deutschen Behörden, falls ich ihre Hilfe in der Angelegenheit anrufen werde, mir ihre Unterstützung nicht versagen werden.

Azt hiszem fölösleges lenne ezt a levelet kommentálni vagy méltatni. Elvégi ezt helyettem az olvasó magától is, és legalább nem esem abba a gyanúba, hogy elfogult vagyok. Igazán kár, hogy ennyi nemes szándék és önzetlen munka kárbaveszett. És különösen kár, hogy a levél nem végezhetette el munkáját a legteljesebb titokban. Tartalmát a legilletékesebb tényezők a legnagyobb gonddal, lelkiismeretességgel, szakértőket is igénybe véve, lemérték és könnyűnek találták.

A tárgyhoz ma már nincs hozzáfűzni valóm. Azok a német egyetemi tanárok, akik az ügyet és hátterét alaposan ismerték, amikor Altheim levelével kapcsolatban hivatalos helyről véleményüket kérték, mellém álltak. Véleményük alapján a hivatalos fórumok előtt történt meghurcoltatásom teljes elégtétellel végződött. Az Altheim levelében kilátásba helyezett német hatósági közbelépés is elmaradt. Egyetemi tanárrá történt kineveztetésem után megtehettem volna, hogy minden irányban teljes elégtételt szerezsek. De még a történetek után sem akartam hálátlan tanítvány lenni. E sorokat is csak kényszerűségből, becsületem védelmében, írtam.

Szabó Árpád.

Fr. Altheim hat in einer Anmerkung seines neuen Buches „Italien und Rom“ (S. 242 A. 66) auf meinen früheren Aufsatz „Roma quadrata“ mit folgenden Worten Bezug genommen: „Zu dem Aufsatz von A. Szabó Rhein. Mus. 87 160 ff. ist um der Sauberkeit der wissenschaftlichen Forschung willen folgende Feststellung vonnöten. Der Verfasser hat eine Lösung des Problems gegeben, die von mir stammt, und die er von mir gehört hat. Er hat die genügende Kennzeichnung dieses Sachverhaltes unterlassen und den Aufsatz unter Bruch einer eingegangenen Verabredung veröffentlicht“.

Aus demselben Anlass und im Interesse noch womöglichst peinlicherer Sauberkeit wissenschaftlicher Forschung wird die allzu knappe „Feststellung“ meines ehemaligen Lehrers mit einigen weiteren Angaben ergänzt.

I. Vor der Veröffentlichung des genannten Aufsatzes habe ich mit Fr. Altheim tatsächlich über das dort behandelte Thema für mich sehr anregende Gespräche geführt. Dafür habe ich meinen Dank in der

letzten Anmerkung meines Aufsatzes mit folgenden Worten zum Ausdruck gebracht: „Für mehrere freundliche Hinweise ist der Verfasser Herrn. Prof. Fr. Altheim in Halle zu Danke verpflichtet“. — So habe ich meinen Dank formuliert, weil ich damals nicht mehr in der Lage war genauer zu präzisieren, was ich eigentlich Altheim zu verdanken habe. Die geführten Gespräche lagen ja der Veröffentlichung auf mehrere Jahre zurück.

2. Altheim selber schien vor der Veröffentlichung anzuerkennen, dass die Lösung des Problems in seinem wichtigsten Teil von mir stammt. Er hat ja einen seiner Studenten W. Müller in Berlin veranlasst, sich über die in Frage stehende Lösung brieflich bei mir zu erkundigen.

3. Nachdem Altheim mir brieflich zur Kenntnis gebracht hat, dass er mit meinen Dankesworten nicht zufrieden ist, wäre ich bereit gewesen, — ohne zu fragen, ob seine Unzufriedenheit berechtigt ist, — eine „berichtigende Feststellung“ zu veröffentlichen, wenn er auf meine Bitte eine solche abgefasst hätte. Es kam mir ja nicht darauf an, um die „Urheberrechte“ zu verteidigen, sondern um das gute Einvernehmen mit meinem gewesenen Lehrer möglichst zu bewahren.

4. Um nur ein Beispiel der geforderten „Saubereit wissenschaftlichen Forschung“ zu geben, zitiere ich ausführlichere Stücke aus Altheims Brief an K. Kerényi aus dem Jahre 1940.

Arpád Szabó.

A kiadásért felelős: Huszti József.

40.038. — K. M. Egyetemi Nyomda Budapest. (F.: Thiering Richárd.)